

Załącznik nr 10 do Zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY POMORSKIEJ

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy pomorskiej,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz w Nowym Targu – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy pomorskiej,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia

Owca pomorska to rodzima odmiana polskich owiec długowłnistych, którą można podzielić na dwa typy: kaszubski i koszaliński (środkowopomorski). Typ kaszubski został wytworzony na podłożu prymitywnych owiec utrzymywanych przez ludność kaszubską byłych województw gdańskiego i elbląskiego. Już w II połowie XVII wieku Kaszubi i Kociewianie zaczęli swoje owce krzyżować „fagasami” – tak bowiem nazywano owce żuławskie, należące do kolonistów holenderskich, którzy osiedlali się w widłach rzek Wisły i Nogatu.

W okresie II Rzeczypospolitej, szczególnie w latach trzydziestych XX w., prowadzone były prace hodowlane nad tą owcą z wykorzystaniem tryków fryzyjskich i holsztyńskich, a także w mniejszym stopniu rasy Berrichonne. Zapoczątkował je w 1925 r. prof. Stanisław Jełowicki w rejonach Kartuz, Kościerzyny, Pucka i Wejherowa u 328 hodowców owiec, u których do ksiąg zarodowych było wpisanych 812 matek i 29 tryków. W okresie powojennym, od końca lat czterdziestych, do prac hodowlanych w sposób ciągły zaczęto używać tryków rasy Texel. Prace te konsekwentnie kontynuował, aż do swojej śmierci, specjalista Okręgu Gdańsk, inż. Jan Grabkowski. W najlepszym okresie (rok 1985) populację owiec pomorskich w typie kaszubskim szacowano na około 150 tys. sztuk. W ramach tej populacji 18 034 maciorki były objęte oceną, w tym 13 488 sztuk było wpisanych do ksiąg. Do czołowych stad hodowlanych tej owcy należy zaliczyć: RSP Kulice, ZR Trumieje, ZR Otlówko, ZR Postolin, POHZ Waplewo.

Typ koszaliński ukształtował się w byłym województwie śluskim (wszystkie powiaty, a szczególnie bytowski) i na terenach woj. koszalińskiego (powiaty koszaliński, kołobrzeski i białogardzki). Został on wytworzony po II wojnie światowej w oparciu o różnorodne prymitywne pogłowie długowłniste przywożone na te tereny przez osadników z całego kraju. Do połowy lat sześćdziesiątych do doskonalenia tych owiec używano prawie wyłącznie tryków pomorskich w typie kaszubskim, a po tym okresie tryków rasy Texel i Leine oraz w bardzo niewielkim stopniu rasy Kent. Nad całością prac przy doskonaleniu tej owcy czuwał przez ponad 40 lat szef owczarstwa Okręgu Koszalin, inż. Mieczysław Konopka. W znacznym stopniu do ukształtowania tej rasy przyczynił się również prof. Stanisław Jankowski, który przez szereg lat prowadził importowane z Holandii w 1969 r. stado rasy Texel w Kłopotowie oraz doskonałe stado pomorskie należące do PGR Krzywań. Czołowymi stadami tej owcy były: POHZ Bobrowniki, POHZ Kłanino, POHZ Świerczyna, SDOO Karzniczka oraz PGR Wicewo. W najkorzystniejszym (pod względem liczbowym) roku 1985 populacja owcy pomorskiej w typie koszalińskim liczyła około 100 tys. sztuk, z tego oceną były objęte 22 023 szt. maciorek, a do ksiąg było wpisanych 16 869 matek. Księgi zwierząt zarodowych dla owcy pomorskiej prowadzone są od lat 50. XX w.

Zarówno owce typu koszalińskiego jak i kaszubskiego posiadają w swoich genotypach zróżnicowany procentowy udział ras: Texel, Leine i Kent. W pierwszym okresie realizacji Programu ochrony za owce rasy pomorskiej uważane były te zwierzęta, u których dolew krwi ras biorących udział w ich tworzeniu kształtował się na poziomie około 25% u osobników żeńskich i 6,25% u osobników męskich. W przyszłości przewiduje się dalszy spadek udziału krwi wymienionych ras w rasie pomorskiej. Do roku 2006 cała populacja posiadała w genotypie minimum 87,5% udziału rasy pomorskiej. Od 2015 roku do programu będą przyjmowane maciorki, które w swoim genotypie posiadają 96% krwi rasy pomorskiej, natomiast maciorki, które już zostały zakwalifikowane do programu ochrony zasobów genetycznych, pozostają w tym programie do momentu ich wycofania z programu (np. padnięcie, choroba, zły stan wymienia, uszkodzone kończyny, itp.)

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Owca pomorska posiada cały szereg zalet i korzystnych cech, które powinny być zachowane. Jako odmiana rodzima doskonale przystosowała się do lokalnych, surowych warunków środowiskowych, w których została wytworzona. Bardzo dobrze znosi trudne warunki atmosferyczne, niskie temperatury – zarówno osobniki dorosłe jak i jagnięta łatwo hartują się; przy wykotach późno wiosennych jagnięta zaraz po urodzeniu mogą wychodzić z matkami na pastwisko, wykazując dużą żywotność i całkiem dobre przyrosty. Zwierzęta mają niskie wymagania w stosunku do warunków utrzymania, szczególnie w pasie nadmorskim (łagodne zimy), może być

utrzymywana w systemie bezinwestycyjnym, a więc bardziej ekologicznym (szałasy, stodoły, wiaty itp.). Przy ogólnie niskich wymaganiach paszowych wyjątkowo dobrze wykorzystuje różnego rodzaju pastwiska, nawet te o najgorszym poroście, a także wszelkie tzw. przygodne, wykazując dużą żerność, szczególnie pod wieczór. Cechuje ją wysoka odporność na choroby, a szczególnie na schorzenia racic – praktycznie nie choruje na kulawkę (dotyczy to szczególnie typu koszalińskiego z udziałem krwi rasy Leine). Owce są mało płochliwe i dobrze „porozumiewają” się z obsługą i psami pasterskimi czyni ją łatwą w układaniu się do pasienia. Wyjątkowe wartości macierzyńskie tej owcy (dodatnio skorelowane z mlecznością), takie jak opiekuńczość i troskliwość w stosunku do potomstwa, łatwość przyjmowania jagniąt po porodzie, związane są z łagodnością jej charakteru i odpornością na stresy.

Owca pomorska raczej nie sprawdziła się w chowie wielkostadnym i intensywnej produkcji, natomiast prowadzona systemem tradycyjnym, z jak największym wykorzystaniem pastwisk, produkuje wyjątkowo smaczne mięso wysokiej jakości. Utrzymywane w małych i średnich stadach owce pomorskie stanowią dodatkową atrakcję, szczególnie w gospodarstwach agroturystycznych. Związki historyczne i folklorystyczne tej owcy z ludnością Kaszub i Kociewia nie mogą być kwestionowane; trudno sobie wyobrazić prawdziwe gospodarstwo Kaszeby bez „wewcy” czyli „blirwy”, gdyż zwierzęta te są głęboko wpisane w obyczaje miejscowej ludności i krajobraz tych obszarów.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozdzielnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej realizowany jest od roku 2000.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	69	2998
2015	108	7994
2020	96	8230

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	91	4390
2015	107	8747
2020	95	8946

Populacja owcy pomorskiej w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 4400 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 8230 maciorek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 2,6 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>.

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie owca pomorska stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel programu

Zasadniczym celem programu jest:

- 1) powiększanie typowej, czysto rasowej populacji matek stada podstawowego,
- 2) stabilizacja i zachowanie wzorca rasowego, między innymi poprzez wybór do programu owiec, których przodkowie od 2 pokoleń należą do tej samej rasy,
- 3) zachowanie zmienności genetycznej,
- 4) zachowanie cech typowych dla tej owcy, takich jak:
 - przystosowanie do trudnych warunków środowiska i utrzymania,
 - przystosowanie do chowu ekstensywnego,
 - odporność na choroby,
 - zdolności macierzyńskie.

Prace hodowlane będą prowadzone w kierunku poprawy wybranych cech użytkowych, przy zachowaniu najcenniejszych cech typowych dla tej owcy. Doskonalone będą przede wszystkim cechy rozrodu; wskazana jest także dalsza poprawa cech mięsnych, szczególnie w populacji w typie koszalińskim.

Zakłada się, że minimalną liczbą owiec uczestniczących w programie ochrony zasobów genetycznych powinno być 10 owiec matek natomiast 1 tryk powinien przypadać na 25 - 30 owiec w stadzie.

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) wrażenie ogólne – duża rama ciała,
- b) plenność – średnio 140%, średnia użytkowość rozplodowa - około 115%,
- c) dojrzewanie płciowe – średnio wczesne.

Cechy osobnicze:

- a) pokrój - głowa lekka, nieowelniona, dość wąska (stosunek szerokości do długości jak 1:5 – 2:8), o profilu lekko łukowatym, na słuzawicy nosa często występuje ciemny pigment, uszy dość długie i grube; szyja mocna, dość długa, szeroka, pełna, bez fałdów skórnych; tułów długi, szeroki i głęboki, dobrze rozwinięty zad; kończyny średniej długości, poprawnie ustawione, w typie kaszubskim wyraźnie grubsza kość; szeroki i dobrze umięśniony tułów, szczególnie partia grzbietowo-lędźwiowa, w typie kaszubskim dobrze zarysowane kulki zewnętrzne i wewnętrzne; okrywa wełnista półotwarta,
- b) umaszczenie – białe,
- c) masa ciała dorosłych owiec - tryki 80-110 kg, maciorki 65-75 kg,
- d) wełna - jednolita, średnio gruba i gruba, pole obrostu wełną nie obejmuje głowy i nóg.

Użytkowość: rasa mateczna o dobrej użytkowości mięsnej. Owce pomorskie są odporne na specyficzne nadmorskie warunki klimatyczne, mają stosunkowo małe wymagania żywieniowe, najlepiej chowają się w małych stadach. Bardzo dobrze wykorzystują pastwiska. odporne na choroby, szczególnie racic. Matki wykazują wysoką opiekuńczość w stosunku do potomstwa, co w zestawieniu z dość dużą mlecznością wpływa na dobry odchów jagniąt. Zwierzęta bardzo łagodne i mało płochliwe, dobrze układające się do warunków pastwiskowych.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace

hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej obejmuje ocenę użytkowości rozplodowej i mięsnej zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi ras i linii hodowlanych matecznych.

Ocena ta obejmuje następujące pomiary:

- masy ciała w wieku 2 dni,
- masy ciała w wieku 56 dni,
- masy ciała maciurek i tryczków przy licencji,
- masy ciała owcy przed każdą stanówką,
- plenności życiowej maciorki,
- masy miotu w wieku 56 dni,
- płodności, plenności i użytkowości rozplodowej,
- charakteru wełny.
- masy wełny uzyskanej w pierwszej strzyży,
- dotyczące określenia wydajności strzyżnej i wysadność wełny.

Dane dotyczące cech wełnistych jednak powinny pozostawać w dokumentacji stada. Nie przewiduje się ich przetwarzania elektronicznego.

Warunkiem oceny wartości użytkowej jest bezwzględne przestrzeganie obowiązku identyfikacji zwierząt.

7.1.2. Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Indywidualny dobór par do kojarzeń będzie poprzedzany analizą rodowodów, w celu określenia stopnia spokrewnienia i unikania wzrostu inbredu u potomstwa. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się kojarzenia krewniacze, lecz tylko w stopniu umiarkowanym; kojarzona para osobników może mieć wspólnego przodka w czwartym lub dalszych pokoleniach.

Kryterium doboru, poza unikaniem wysokiego spokrewnienia w stadzie, będzie uzyskiwanie postępu hodowlanego w wybranych cechach przy jednoczesnym ich utrwalaniu (konsolidacji).

Obowiązkiem regionalnych związków jest prowadzenie racjonalnej gospodarki trykami celem zachowania jak najniższej wartości wskaźnika inbredu.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba macierek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz, prowadzące księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomagania realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- promowanie i marketing produktów o unikalnej jakości pochodzących od tej odmiany, wytwarzanych w warunkach ekologicznych, często zaliczanych do produktów regionalnych lub tradycyjnych, np.: udziec z owcy pomorskiej w czosnku
- promowanie alternatywnego użytkowania owiec, głównie dla celów związanych z ochroną środowiska (walka z zachwaszczeniem i zakrzaczeniem oraz pielęgnacja krajobrazu na terenach chwilowo bądź na stałe wyłączonych z użytkowania rolniczego);
- promowanie wykorzystania owiec pomorskich w agroturystyce jako nierozzerwalnego elementu krajobrazu wsi i jej folkloru,
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju tej rasy i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej powinien być realizowany na terenach naturalnego/historycznego występowania, głównie w województwie pomorskim i zachodniopomorskim, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy pomorskiej sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu

ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Pauli H., Grabkowski J. (1980). Wytworzenie polskiej owcy długowłnistej odmiany pomorskiej. Owczarstwo.

Martyniuk E., Niżnikowski R. (1997). Rola i znaczenie hodowlane chronionych przed wyginięciem ras i odmian owiec. Publikacja Wydziału Zootechnicznego SGGW.

IZ PIB. (2005). Program ochrony zasobów genetycznych owiec, s.92. Wyd. własne IZ PIB, Balice ISBN 83-60127-30-1.

PZO. Program hodowlany owiec rasy pomorskiej.

Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

Wprowadzono Zarządzeniem

**Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.**

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda